

«Сакральные цветы», 1912). В статье рассматривается сборник «Сакральные цветы» Александру Мачедонски – одного с первых представителей румынского литературного модернизма. Выявлена специфика основных стихотворных размеров и прослежены определенные тенденции использования поэтом метрических форм. Полученные результаты углубляют наши знания относительно закономерностей развития румынского стихосложения начала XX века.

Ключевые слова: версификация, метр, ритм, ямб, хорей, амфибрахий, дактиль, логаэд, полиритмическая композиция, полиметрическая конструкция, полиморфная структура, А. Мачедонски.

Paladian Cristinia. The classic forms in the Romanian versification of the early 20th century (based on the collection «Sacred Flowers» by Alexandru Macedonski, 1912). The article deals with the collection «Sacred flowers» by Alexandru Macedonski – one of the first representatives of the Romanian literary modernism. The specific of main verse size was found and some trends of metric forms used by the poet were traced. The obtained results extend our knowledge about patterns of Romanian poetry of the early 20th century.

Key words: versification, meter, rhythm, iambus, trochee, amphibrach, dactyl, logaed, polyrhythmic composition, polymetric construction, polymorphic structure, A. Macedonski.

УДК 821.161.2–1.09:801

Антоніна Радько

ВІРШОЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ Б. ЯКУБСЬКОГО

Ідеться про книгу Б. Якубського «Наука віршування», його дослідження і методи аналізу вірша.

Ключові слова: вірш, ритм, аналіз, система віршування.

Постановка наукової проблеми. Борис Володимирович Якубський – український літературознавець. Досліджував українську класичну літературу, зокрема спадщину Т. Шевченка, Лесі Українки, О. Кобилянської, Панаса Мирного, С. Васильченка та ін. Писав також про представників російської (Максим Горький, О. Блок, В. Брюсов), німецької (Г. Гауптман, Г. Гейне, І. Гете, Г. Фріче), норвезької (К. Гамсун) літератур. Його наукові інтереси охопили широке коло питань теорії й методології літератури. **Мета статті** – представити віршознавчі

дослідження Б. Якубського як невід'ємну складову частину українського літературознавства, зокрема показати його погляди щодо аналізу вірша, викладені у праці «Наука віршування».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Питання українського віршознавства завжди були об'єктом дослідження Б. Якубського. Будучи студентом, від 1910 р. під впливом ідей, які обґрунтовував у своєму філологічному семінарі академік В. Перетц, Б. Якубський зацікавився теорією літератури, принципами й методами оцінки вірша. «Ще зі студентських років я був самотнім серед них, що вперто й систематично працював над теоретичними питаннями літератури» [3, с. 161]. Г. Костюк, згадуючи свого вчителя, писав: «Борис Володимирович Якубський мав широкі енциклопедичні знання з теорії й методології літератури. Від давніх греків до “опоязовців” він почував себе, як дома. Він був глибоким і вдумливим аналітиком і дослідником. Його лекції з теорії й методології літератури нагадували скоріше скрупульозні, прискіпливі групові аналітичні справи над тим чи тим мистецьким твором. Ніщо не повинно було пройти повз нашу увагу: ні ритміка, ні розмір, ні строфічна будова, ні стилістичні засоби (алітерації, асонанси, консонанси, епіфори та ін.) – ніщо. Він дуже цінив уміння розкласти поезію чи новелу на найдрібніші складові частини і визначити їх» [3, с. 161].

Досліджуючи поетику, Б. Якубський уперше в українському літературознавстві застосував статистичний метод аналізу вірша в статті «Із студій над Шевченковим стилем» (1924), у якій продемонстрував ритмічне багатство та музичну витонченість ямбів Шевченкової поезії; докладно розглянув словоподіли, enjambement, чергування строф, рядків та їх закінчень тощо.

Як наслідок ретельного «сидіння» над теорією поетичного слова згодом вийшли книги «Наука віршування» (1922) й «Соціологічний метод у письменстві» (1923).

Перша із зазначених праць, назва якої відсилає нас і до Горациєвої «Науки поезії», і до Брюсівської «Науки про вірш», була першою спробою викласти теорію вірша українською мовою на матеріалі як давньої (античної), так і модерної української поезії. Як і В. Брюсов, Б. Якубський адресував свою книгу масовому читачеві, але прагнув, про що зазначає в передмові, «з'єднати популярність книжки з відповіддю в ній на найскладніші проблеми

сучасної теорії віршування» [4, с. V]. Загалом, літературознавець критично оцінив свою роботу, указував на «елементарність книжки», на те, що «вичерпної повності [...] досягнути не вдалося» і у відділі бібліографії в російському покажчикові, але «в таких відділах, як теорія віршового ритму, аналіз силабічної системи, дещо з евфонії – автор вніс свою часточку самостійності або й оригінальності» [4, с. V]. Н. Костенко схарактеризувала «Науку віршування» як пам'ятку «віршознавчої думки на Україні початку ХХ ст.», що й «сьогодні зберігає свою наукову цінність і актуальність» [2, с. 18], як «маніфест теоретичних поглядів неокласиків на поезії і вірш, версифікаційне кредо Київської Александрії» [2, с. 6]. Професійно, стисло, у доступній формі Б. Якубський виклав основи віршування в усіх його аспектах – ритміки, метрики, «евфонії» і строфіки» [2, с. 5].

Б. Якубський як літературознавець, теоретик і дослідник вірша мав авторитет у товаристві неокласиків. У його легендарному кабінеті на Сінному збиралися М. Зеров, П. Филипович, Ю. Клен та ін., які читали свої поезії, обговорювали їх, прислухаючись до досвідченого теоретика, дослідника вірша. За мудрість друзі називали Б. Якубського Арістархом (видатний філолог Александрійської школи). М. Зеров присвятив йому однойменного вірша, що був написаний під час роботи Б. Якубського над «Наукою віршування» та «Соціологічним методом у письменстві»:

В столиці світовій, на торжищі ідей,
В музеях, портиках і в затінку алей
Олександрійських муз нащадки і послідки,
Вони роїлися, поети і піітики.
Ловили теплий крок літературних мод,
Сплітали для владик вінки нікчемних од
І сперечалися – мирились і змагались.
І був один куток, де їх невтомний галас
Безсило замовкав: самотній кабінет,
Де мудрий Арістарх, філолог і естет,
Для нових поколінь, на глум зухвалій моді
Заглиблювався в текст Гомерових рапсодій [1, с. 82].

У передмові до «Науки віршування» Б. Якубський висловлює щире подяку всім тим, хто став учителем, порадиником і помічником при написанні цієї книжки. Він згадує академіка А. М. Лободу – «мого любого вчителя й керівника», М. К. Зерова – «найщирішого товариша, порадирика й помічника», К. С. Абламську-Якубську, С. Б. Грінгауз,

Н. Н. Єгор'єву, Є. І. Перліна, Д. М. Ревуцького, М. І. Рудницького, В. В. Сладкопєвцева та П. П. Филиповича [4, с. VI]. Зміст книжки пов'язаний із лекціями з «віршової ритміки та метрики», які в 1920–1921 рр. він читав у Вищому музично-драматичному інституті імені Лисенка, у Вищому інституті народної освіти імені Драгоманова та в Центральній студії мистецтва. У цілому ж це праця дванадцятирічного студіювання віршування.

«Наука віршування» Б. Якубського складається з п'яти розділів: «Теорія віршового ритму», «Античне (метричне) віршування», «Нове (тонічне) віршування», «Віршова милозвучність (евфонія)», «Строфіка».

Крім того, у додатку вчений робить першу бібліографічну спробу, подаючи покажчик (українською й російською мовами) праць, «що мають більш-менш значення для теорії літературного віршування» [4, с. 120]. Нечисленним, на відміну від російськомовного, є український список праць, у переліку яких імена Л. Білецького, С. Гаєвського, С. Єфремова, Ф. Колесси, В. Коряка, В. Поліщука, Д. Ревуцького, С. Смаль-Стоцького та інших. Це вказує, по-перше, на те, що в Україні в 1922 р. було досить мало віршознавчих праць, а, по друге – як ґрунтовно вчений підходив до опрацювання теми й ретельно відстежував нові віяння своїх сучасників. Покажчик літератури російською мовою хоч і містить майже двісті позицій, але, як зауважує Б. Якубський, є «неповним, бо дещо з старих російських часописів, а також дещо з найновішої літератури Москви й Петербурга не можна було дістати на Україні» [4, с. 120].

Б. Якубський ще у вступній частині ставить питання: «Чи може існувати наука віршування, і кому вона потрібна?». Апелюючи до думки В. Брюсова («Хто не родився поетом, той ним ніколи не буде... Проте цілком виявити свій хист, повно висловити свою душу поета – може лише той, хто досконало володіє технікою свого мистецтва» [4, с. 25]), до поглядів старих греків, які мали вчення про віршування («метрику»), стверджує, що теорія вірша – це наука.

У першому програмному розділі Б. Якубський досліджує історичні зміни «ритмічного чуття». Виходячи, слідом за А. Белім, із твердження про неподільну єдність змісту і форми як головний канон естетики, Б. Якубський підкреслює, що теорія віршування «безупинно шириться й міняється, як життя, як наша мова; ритміка віршування так само еволюціонує й ускладнюється» [4, с. 17]. Теорія

сучасного верлібру, – вважає дослідник, – «це складна філософська теорія, що вимагає поважного студіювання» [4, с. 17].

Верлібр – і як поетичну практику, і як теорію – уперше впровадили французькі символісти (серед теоретиків – Г. Кан, М. Кри-сінська, Ж. Ляфорг, В. Вієле-Грифін, бельгійський поет Еміль Верхарн) – як протест, за висловом Б. Якубського, «проти тиранії “силабічного віршування” з його “однаковою кількістю складів” та суворими правилами тонізації на обов’язкових місцях вірша» [4, с. 17]. За ступенем «вільності» вчений виділяє французький (більш урегульований, силабо-тонічний) і німецький (менш урегульований, тонізований) верлібр; останній наближається до ритму художньої прози.

Щодо українського верлібру, то у віршознавчому розділі свого підручника «Теорія літератури» Б. Якубський відносить його до «видозмін народної тонічної системи» (наприклад, у Тичини). «Як і в народних піснях, в більшості поезій П. Тичини, – зазначає дослідник, – річ не в порядку чергування наголосів, не в їх кількості на рядок і не в кількості складів у рядку, а тільки в смисловій інтонації» [4, с. 17–18].

Другий розділ присвячений античному віршуванню. Б. Якубський стисло й чітко виклав відомості про античні метри та строфи, проілюструвавши українськими перекладами з грецької й латинської поезії, що їх здійснили М. Зеров, М. Рильський та ін. Учений віддав належне античному віршуванню, зауважуючи, що «багате й витончене ритмічне почуття греків довго ще вчитиме нас» [4, с. 92]. Однак і життя, і мова, за його словами, безупинно ширяться й міняються, «віршування так само еволюціонує й ускладнюється, як ритм життя» [4, с. 27], тому, на думку дослідника, уже минула доба, «коли все античне вважалося за закон та зразок: тепер ми можемо безсторонне скласти ціну великим ритмічним тонкощам старих часів» [4, с. 8]. «Однак нові часи використали таку силу грецьких понять і термінів версифікації, що без ознайомлення з системою античного віршування неможливо говорити про віршування сучасне» [4, с. 71]. Б. Якубський наголошує на тому, що в новітні часи, у ХІХ–ХХ ст., віршознавство «вийшло з тих рамок, що були йому одведені, як частині науки про поезію взагалі, “поетики”, що давно вже має право на існування як окрема наука», «самостійна дисципліна». У німецьких університетах уже давно є кафедри «рідного віршування». Українське ж віршознавство – «це непочатий край, цілина, що чекає ще численних працівників» [4, с. 28]. Тим більше, що тогочасна поезія репрезентує

«силу нових прийомів, витончених технічних засобів, розкішних і майстерних формальних досягнень» [2, с. 9].

Новаторський та оригінальний третій розділ «Науки віршування», у якому вчений розмірковує про нове (тонічне) віршування, зокрема зосереджує увагу на розгляді суті українського віршування, на національній специфіці й особливостях історичного розвитку.

Б. Якубський, зіставивши дві спроби «з'ясувати закони українського віршування» – першу, яка належить С. Смаль-Стоцькому та Ф. Гартнеру (у додатку II до 3-го видання «Граматики російської мови», Відень, 1914), і другу, що міститься у працях академіка В. Перетца, надав перевагу останній. Оскільки перша спроба, із її відомою класифікацією (1) народні ритми; 2) «чужі метро-тонічні» (тобто силабо-тонічні) ритми; 3) невелика кількість т. зв. «силабічних віршів» і 4) в сучасній поезії – *vers libre*), на думку Б. Якубського, «залишається поверхневою й зовнішньою, без певного історичного висвітлення». Це висвітлення, – наголошує дослідник, – зробив у свій час акад. В. М. Перетц [4, с. 11].

Для В. Перетца класичний український вірш – 14-складовий вірш Т. Шевченка – є «остільки ж народним, оскільки й силабічним» [4, с. 11]. Тоді як для С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера – це тільки коло-мийковий ритм. Зрештою, В. Перетц говорить про «чотирнадцятискладовий силабічний вірш з цезурою після 8-складу, що поділяє всі вірші на два піввірші» [4, с. 11].

Б. Якубський намагається «примирити» ці дві позиції і говорить про Шевченків 14-складник як про «силабізований народний вірш», наголошуючи, «що це ні в якому разі не хорей метротонічного віршування, як іноді тлумачать наші вірші, що повстали під впливом народних ритмів» [4, с. 11–12].

Розвиваючи далі схему В. Перетца, Б. Якубський ставить питання про наступний етап – «літературну тонізацію нашого народного силабізованого вірша» [4, с. 12], тобто про «ритмізацію через чергування наголосів», яка найчастіше була хореїчною, як і в польських силабічних віршах (В. Перетц уважав, що український літературний вірш розвивався під значним впливом польської поезії), «хоч народні пісні ніколи не підлягали цій літературній тонізації в повній мірі» [4, с. 12].

Отже, коригуючи класифікацію С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, Б. Якубський пропонує таку типологію:

– перший тип українських віршів – це народні ритми, силабізовані й на літературний манер тонізовані (в Шевченка, наприклад, – хореїчна та амфібрахічна тонізація);

– другий тип – метротонічні (тобто силабо-тонічні) вірші;

– третій – силабічні вірші;

– четвертий – *vers libre* [4, с. 12].

Якщо порівнювати з типологією С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера, то відпало слово «чужі» стосовно метротонічної (силабо-тонічної) системи, а третій і четвертий типи – силабіка й верлібр – постали не як епізодичні, а як закономірні та специфічні для національної поезії явища. Б. Якубський навіть наголошує на тому, що *vers libre* прийшов до нас уже тоді, коли українські поети були знайомі не тільки з російським, а й із французьким, німецьким віршуванням, а також «являється до певної міри нашим власним кроком на шляху боротьби з усякими метричними путами» [4, с. 12–13].

Яка ж із цих систем «власне природна для українського віршування», – запитує дослідник, – «яка являє собою суть українського віршування?» [4].

Відповідь на це запитання Б. Якубський знайшов у теорії «ритмічної єдності» всіх віршових систем (у праці Божидара «Распевочное единство», М., 1916), яку дослідник вважав «принципово надзвичайно цінною, але повною методологічної та термінологічної плутанини» [4, с. 13].

Загалом Б. Якубський відзначав, що слід суттєво переглянути навіть основні положення, «головні віхи» нашої теорії вірша – «майже середньовічні і в кожному разі псевдокласичні»; класифікація її – «чиста схоластика». Це не значить, застерігає він, що «наука віршування – схоластика; це значить тільки, що її треба добре й добре перетрусити й багато дечого повикидати. Ми ще не вміємо і не сміємо цього зробити, але це на часі; тоді матимемо не теорію віршування риторів та граматиків, а теорію поетів і співців» [4, с. 13].

Яскравий приклад «ритмічної єдності всіх віршових систем» Б. Якубський бачить, як він зазначає, у «дивному з'явищі творчості Шевченка», що в «середині ХІХ століття з надзвичайною, нечуваною легкістю в одній і тій же поезії переходив від одної системи віршування до другої, від другої – до третьої – і зберігав при цьому ту геніальну “ритмічну єдність”, що властива всякому цільному художньому творові» [4, с. 13–14].

У наступних розділах праці «Наука віршування» Б. Якубський висловлює ще чимало цікавих спостережень та висновків. Говорить про силабічну систему українського віршування та аспекти її історичного розвитку. Зауважує, що ця система через французів та італійців перейшла до Польщі, а з Польщі в XVI ст. перенесена на Україну, і вже в XVII ст. через українців «теж як перша система перейшла до Москви» [4, с. 14]. Торкається дослідник і дискусійних питань мовної природи цієї системи, спростовуючи поширене помилкове уявлення про те, що силабіка характерна для мов із нерухомим постійним наголосом. Н. Костенко вказує на хибність цього твердження, адже «ще В. Класовський у своїй “Версифікації” (1863) зауважив, що це “не зовсім так” і навів приклад італійської мови, де наголос рухомий, а віршування силабічне» [4, с. 14].

Б. Якубський також зазначає, що українська літературна силабіка пов'язана як із народною силабізованою поезією (у Т. Шевченка, П. Куліша та ін.), так і з силабічною традицією, що йде від польської поезії (наприклад, у галицьких поетів навіть на початку XX ст., про що свідчать, зокрема, вірші галицького поета С. Чернецького, а саме: «В годину сумерку», 1908 та ін.). Загалом силабіка розглядається як «частина тонічного способу ритмізування слова, відділ тонічного віршування нових часів». У «Науці віршування» Б. Якубський також підкреслює, що «висока ритмічність народних пісень... полягала в наголосах» [4, с. 10].

Не обминає Б. Якубський і такої актуальної для початку XX ст. віршознавчої проблеми, як відношення ритму й метра, в оцінці якої він дискутує з російськими дослідниками, насамперед з А. Белим, а також В. Брюсовим, М. Недоброво та ін., для яких метр – родове поняття, а ритм – видове, похідне. Ритм – це порушення метра. Для Б. Якубського, який спирається на античну традицію, ритм – «над усім». «Ритм є взагалі розподіл на частини, впорядкованість, розміреність; метр – це розподіл на правильні, рівні частини, що у віршах буває вже не завжди» [4, с. 16]. Термін «ритм» Б. Якубський уживає всюди, де йдеться про розміреність віршів, а поняттю «метр» надає значення правильних ритмів.

Висновки. «Наука віршування» Б. Якубського постала як підсумок академічних знань про український вірш на початку XX ст. й відразу отримала чимало схвальних рецензій та відгуків. Зокрема, у перших числах петербурзького журналу «Книга и Революция» за

1923 р. надруковано дуже прихильну рецензію відомого знавця ритміки та метрики в поезії й музиці Б. Томашевського з побажанням видати книгу в перекладі на російську мову. Хоча робота адресувалася масовому читачеві, усе ж таки Б. Якубському вдалося поєднати «популярність книжки з відповіддю в ній на найскладніші проблеми сучасної теорії віршування» [4, с. v], зокрема в питаннях специфіки «рідного віршування», ролі силабіки, історичних змін «ритмічного чуття». «Наука віршування» – це перший україномовний підручник із версифікації, створений на основі українського матеріалу, що має велику наукову цінність і до сьогодні не втрачає своєї актуальності.

Джерела та література

1. Зеров М. К. Твори. У 2 т. Т. 1. Поезії. Переклади / М. К. Зеров ; упоряд. Г. П. Кочур, Д. В. Павличко. – К. : [б. в.], 1990.
2. Костенко Н. Борис Якубський – теоретик українського вірша : [вступ. ст.] / Н. В. Костенко // Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський. – К. : Вид.-полігр. центр «Київ. ун-т», 2007. – С. 3–18.
3. Костюк Г. Зустрічі і прощання : спогади. У 2 кн. Кн. 1 / Г. Костюк ; передм. М. Жулинського. – К. : Смолоскип, 2008. – 720 с.
4. Якубський Б. Наука віршування / Б. Якубський. – К. : Слово, 1922. – 122 с.

Радько Антонина. Стиховедческий анализ в интерпретации Б. Якубского.

В статье идет речь об украинском литературоведе Б. В. Якубском. Исследуя украинскую классическую литературу (творчество Т. Шевченко, Леси Украинки, О. Кобылянской и др.), он больше всего сосредоточился на вопросах теории и методологии литературы, в частности на изучении украинского стихотворения. Свои наблюдения и выводы в доступной форме изложил в исследовании «Наука стихосложения». Это была первая попытка представления теории украинского стиха на материале античной и современной украинской поэзии.

Ключевые слова: стихотворение, ритм, анализ, система стихосложения.

Radko Antonina. Versification analysis in B. Yakubsky's interpretation.

B. V. Yakubsky is a Ukrainian specialist in literature. Investigating the Ukrainian classical literature (works of T. Shevchenko, Lesya Ukrainka, O. Kobylianska and others), the author concentrated mostly on the problems of theory and methodology of literature, in particular on learning Ukrainian versification. His observations and conclusions were stated in the work «The science of versification» in a proper form. It is the first attempt to introduce the academic knowledge of the theory of Ukrainian poetry based on the materials of ancient and modern Ukrainian poetry.

Key words: a poem, rhythm, analysis, the system of versification.